

ומקשינן: ורבי, האי "ויצא בשנת היובל"
— מאי עביד ליה?

מדוע הכתוב הוצרך לומר כאן שהעבד יוצא מתחת אדונו ביובל? הרי כבר נאמר קודם לכן באותה פרשה [ויקרא כה נ]: "וחשב עם קונוהו משנת המכרו לו עד שנת היובל".

ומפסוק זה יש ללמוד שהעבד יוצא בשנת היובל! ואם כן, מדוע הכתוב חזר על כך פעם שניה? (604)

ומתרינין: מיבעי ליה — לברתניא.

הכתוב נצרך ללמד את הדין ששנינו בברייתא:

שנינו בברייתא: הכתוב "ויצא בשנת היובל", מדבר בעובד כוכבים שישנו תחת ידך.

כלומר, אף על פי שהנכרי נמצא תחת שלטון ישראל, אסור להערים על האדון הנכרי ולהוציא ממנו את עבדו העברי בעל כרחו לפני היובל. (605)

שמא תאמר, מנין לנו שמדובר בעובד כוכבים שישנו תחת ידך [תחת שלטון ישראל]?

או, אולי הכתוב אינו מדבר בכך, אלא בעובד כוכבים שאינו תחת ידך. אבל בעובד

לשחרור!

ויש לומר: רבי עקיבא התייחס לדברי רבי יוסי הגלילי, ואמר לו: "באלה" — כלומר, מה שאתה קורא "באלה" דהיינו קרובים לשעבוד. ואילו שאר כל אדם לשחרור. אבל רבי עקיבא עצמו סובר ש"באלה" היינו באחרים. [תוספות. ועיין מאירי].

604. לדעת רבי היה ראוי לכתוב "ואם לא יגאל באלה [כלומר: שלא יגאל כלל לא בגאולת אחרים ולא בגאולת קרובים, אזי —] לא יצא". והיינו מבינים שהכוונה היא שלא יצא בשש שנים. אבל פשיטא שיצא ביובל שהרי נאמר "וחשב עם קונוהו... עד שנת היובל". ולפיכך הגמרא תמהה: מדוע הכתוב הזכיר גם כאן את יציאת היובל? [רש"ש על תוד"ה ורבי].

אבל, לדעת רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא, כך אמר הכתוב — "ואם לא יגאל באלה — אלא בגאולה אחרת, אזי — ויצא בשנת היובל". ולפי זה אי אפשר היה לומר "ואם לא יגאל באלה — לא יצא". שהרי מדובר באופן שהעבד נגאל מידי הגוי והוא יוצא מידי מיד. אלא הכתוב אומר

"ויצא בשנת היובל", כלומר: למרות שהוא יוצא מידי הגוי מיד, בכל זאת הוא משתעבד למי שפדאו ויוצא ממנו ביובל.

[כן נראה לפרש על פי דרך הרש"ש הנ"ל. ויש מפרשים את דברי תוספות בדרך אחרת, עיין עצמות יוסף לפני יהושע, ועיין פירוש אחר במאירי].

605. רש"י פירש: "ואי אתה רשאי לבא עליו בעקיפין". כלומר: אינך יכול להוציא ממנו את העבד על ידי טענות שוא. [כן נראה על פי הגמרא בבא קמא ק"ג א. ופרש"י שם. ועיין הערה 547 על תוספות].

והריטב"א כתב: "ואף על פי שהוא [הגוי] כפוף תחת ידינו לא נוציאנו מידו קודם לכן בעל כרחו, אבל ביובל נוציאנו מידו בעל כרחו, דביובל אית לן טענה לאפוקי מרשותיה". [והשמיט את "בעקיפין", ועיין תוספות טז א ד"ה בעובד. ועיין מאירי].

ואפילו לדעת האומר גזל עכו"ם מותר [בבא מציעא ק"א ב], אסור להוציא בעל כרחו של הגוי לפני היובל משום חלול השם. [ריטב"א].

כוכבים הנמצא תחת שלטון ישראל, מותר לשחרר את עבדו בעל כרחו לפני היובל! (606)

ואם כן, מדוע הכתוב הוצרך לומר שלא נוציאו בעל כרחו?

עונה הברייתא: אמרת, יש לומר, אם אמנם הכתוב היה מדבר בשאינו תחת ידך, וכי מה אפשר לעשות לו?! הלא אין בכחנו להוציאו בעל כרחו לפני היובל!

הא, הרי בהכרח, אין הכתוב מדבר אלא בעובד כוכבים שישנו תחת ידך. ואף על פי כן אסור להוציא ממנו את עבדו לפני היובל. (607)

הטעם לכך שיש חילול השם בדבר, יותר משאר גזלה, היינו מפני שהגוי סמך על העבד ונתן לו מעותיו [על פי תוספות. ועייין הערת המהדיר על הריטב"א 483].

607. לכאורה יכלנו להוכיח זאת מהפסוק "וחשב עם קונהו עד שנת היובל" שהרי אם מדובר בעובד כוכבים שאינו תחת ידך – וכי מה אפשר לעשות לו? אלא בהכרח מדובר בעובד כוכבים שתחת ידך, ונאמר כאן שהעבד לא יצא מידי אדונו לפני היובל אלא על ידי פדיון בלבד.

606. לכאורה דברי הגמרא תמוהים:

הגמרא הקשתה על רבי: מדוע הכתוב צריך לומר "ויצא בשנת היובל"? והלא נאמר "וחשב עם קונהו... עד שנת היובל"! [ע"פ תוד"ה ורבי, כמבואר לעיל הערה 574].

ואם כן קשה: מדוע הכתוב הוצרך לומר "ויצא בשנת היובל"? הלא יש ללמוד זאת מ"וחשב עם קונהו... עד שנת היובל"!

והגמרא מתרצת: הכתוב אמר "ויצא בשנת היובל" כדי להוסיף וללמדנו שאף בעובד כוכבים שתחת ידך הכתוב מדבר כמבואר בברייתא.

ויש לומר: "וחשב עם קונהו... עד שנת היובל" מלמד שהעבד "יוצא" ביובל. ואפשר היה להעמיד את הפסוק בעובד כוכבים שאינו תחת ידך והכתוב אמר שמודיעים לו שהתורה מצוה אותו להוציאו ביובל, ואם ירצה ישמע.

ואם כן קשה: כיצד הברייתא העלתה בדעתה שהכתוב מדבר בעובד כוכבים שאינו תחת ידך? והלא זה כבר נלמד מהכתוב "וחשב... עד שנת היובל"!

אבל, הכתוב "ויצא בשנת היובל" אינו בא להשמיענו את עצם יציאת היובל. [שהרי זה כבר נאמר בפסוק "וחשב עם קונהו"], אלא בא להשמיענו ש'לא יצא' קודם לכן. ובענין זה ברור שאין הכתוב מדבר בעובד כוכבים שאינו תחת ידך, שהרי אי אפשר להודיעו קודם היובל שהתורה ציותה אותו לשחרר את עבדו, שהרי לא נאמר דין כזה בתורה כלל!

ויש לומר: הפסוק "וחשב... עד שנת היובל" מלמד שהגוי "חייב" לשחרר את העבד בשנת היובל, והפסוק "ויצא בשנת היובל" מלמד שאסור לנו להוציא את העבד מידי הגוי לפני שנת היובל. ולפיכך התורה הוסיפה פסוק זה כדי ללמדנו שלפני שנת היובל אסור לנו להוציאו. אבל עדיין יש מקום לשאלת הברייתא: מנין לנו שאיסור זה נאמר בעובד כוכבים שתחת ידך? אולי מדובר בשאינו תחת ידך! על פי עצמות יוסף על תוספות ד"ה בעובד כוכבים בתירוץ א' בתוספת הסבר. וראה הערה הבאה].

אלא, בעל כרחך בעובד כוכבים שתחת ידך הכתוב מדבר, והשמיענו הכתוב שאסור לכופו בעל כרחו לצאת לפני היובל.

[עצמות יוסף בהסבר תוספות ד"ה בעובד בתירוץ הראשון].

שנינו במשנה [לעיל יד ב]: עבד עברי נקנה בכסף ובשטר.

והוינן בה: מנלן, מנין לנו שעבד עברי נקנה בשטר?

ומשנינן: אמר עולא: אמר קרא [שמות כא] בענין אמה העבריה: "אם [אשה] (608) אחרת יקח לו [האדון]". הקושה הכתוב את לקיחת האמה ל"אחרת", ללקיחת אשה בקידושין.

מה כמן שאחרת, אשה מקניא [נקנית] לבעלה בשטר –

אף אמה העבריה מקניא לאדון שלה בשטר.

ועבד עברי הוקש לאמה עבריה. שנאמר [דברים טו]: "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה". [כמבואר לעיל יד ב], וכשם שאמה עבריה נקנית בשטר, כך עבד עברי נקנה בשטר. (609)

ולדברי עולא, ששטר האמה העבריה נלמד משטר האשה, ראוי להשוות ביניהם את נוסח הקנין בשטר:

וכשם שהמקדש קטנה, כותב לאביה בשטר "בתך מקודשת לי", ונותן את השטר לאביה, ועל ידי כך היא נקנית לו.

כיוצא בזה, הקונה אמה מיד אביה, ראוי שהוא יכתוב לאביה בשטר "בתך קנויה לי", ויתן לאביה, ועל ידי כך היא תיקנה לו.

ואילו להלן, נחלקו אמוראים בשטר האמה העבריה, מי כותבו:

לדעת רב הונא, האדון הקונה את האמה, כותב בשטר: "בתך קנויה לי" ונותנו לאביה, כשם שבקידושין הבעל הקונה את האשה, כותב לאביה בשטר "בתך מקודשת לי", ונותנו לאביה.

ואילו רב חסדא סובר שהאב המוכר את בתו לאמה, הוא זה שכותב בשטר לאדון "בתי קנויה לך", ונותנו לאדון, וכדרך שטר מכירת קרקע, שהמוכר הוא זה שכותב שטר על מכירת שדהו לקונה, ונותנו לקונה. (610)

ולכן דנה הגמרא לפי עולא, הלומד שטר אמה עבריה משטר קידושין –

608. [ממה שהכתוב כינה את האשה הנקנית בקידושין "אחרת", משמע שיש דמיון בינה לבין האמה, שהרי למשל אילו האדון היה קונה פרה, בודאי לא היה שייך לומר בענין האמה "אם פרה אחרת יקח לו", שהרי אין שום שייכות בין האמה והפרה. ואין לכנותה "אחרת". ומעצם זה שהכתוב נזקק לומר על האשה המקודשת "אחרת" משמע שיש דמיון בין האמה לאשה עד שיש צורך לומר שהאשה המתקדשת היא "אחרת". ומכאן שהקיש הכתוב את האמה ל"אחרת", כלומר: לאשה המקודשת].

609. הכתוב "כי ימכר לך אחיך העברי או

העבריה" מדבר בעבד עברי שמכרוהו בית דין [רש"י שם]. ואם כן קשה: מנין שגם מוכר עצמו נקנה בשטר?

ויש לומר: למסקנת הגמרא לא נמצא שום תנא שאינו דורש "שכיר" "שכיר". והכל מודים שמוכר עצמו הוקש למכרוהו בית דין. ולפיכך אף הוא נקנה בשטר. רמב"ן. אבל עיין ריטב"א פני יהושע וספר המקנה.

610. וכיוצא בזה נחלקו בעבד עברי אם העבד המוכר את עצמו כותבו. או האדון הקונהו כותבו. והטעם לכך שנחלקו בשטר האמה זהו מפני שדין שטר הוזכר בתורה באמה. [כפי

הניחא למאן דאמר: שטר אמה העבריה, האדון הקונה את האמה כותבו ונותנו לאב [דהיינו, לפי רב הונא], שפיר אמר עולא שיש ללמוד שטר קנין אמה משטר קידושי אשה, כי גם בשטר קידושין, הבעל הקונה את האשה, כותבו ונותנו לאב.

אלא, אבל, למאן דאמר שטר אמה העבריה אב כותבו [רב חסדא], נמצא שאין שטר קנית האמה דומה לשטר קידושין. שהרי בקידושין הבעל שהוא הקונה כותב את השטר, ואילו באמה האב שהוא המוכר כותבו.

ולפי רב חסדא, בהכרח, ששטר האמה אינו נלמד משטר קידושין, ואם כן, מאי איכא למימר, מנין נלמד את קנין שטר האמה?

אמר רב אחא בר יעקב תירוץ:

אמר קרא [שמות כא] בענין אמה עבריה "לא תצא כצאת העבדים".

אמר הכתוב שלא תצא האמה משעבודה באופן היציאה שיוצאים בו עבדים כנענים [בשן ועין וראשי אברים].⁽⁶¹⁰⁾

ומשמע מהפסוק הזה, שדוקא לענין יציאה

האמה מיעט הכתוב שהיא תהא שונה מעבדים כנענים.

אבל לענין קנייתה לאדון — נקנית היא לו בקנין עבדים.⁽⁶¹¹⁾

ומאי ניהו? — מה הוא קנין העבדים שהאמה נקנית בו? — שטר!

ולמדנו שעבדים כנענים נקנים בשטר, משום שעבד כנעני הוקש לקרקע, כמבואר להלן כב ב, וקרקע נקנית בכסף בשטר ובחזקה.

וכשם ששטר מכירת קרקע, המוכר כותבו,⁽⁶¹²⁾ כך שטר מכירת עבד כנעני המוכר כותבו. וכן שטר מכירת האמה האב כותבו, מפני שהאב הוא המוכר.

ומכאן שאמה עבריה נקנית בשטר. ואף עבד עברי נקנה בשטר. [שהרי העבד והאמה העבריים הוקשו זה לזה כדלעיל טו ב].

ומקשינן: אם אכן האמה נקנית בקנין העבדים, מנין לנו שהכוונה בפסוק היא לקנין שטר ולא לקנין חזקה?

והרי עבדים כנענים נקנים גם בקנין "חזקה", דהיינו, אם הקונה כופה את העבד לעשות לו

שיבואר בגמרא בסוגיתנו] תוספות רי"ד. כסף משנה עבדים ב א.

610*. נאמר [שמות כא כו-כז]: "וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה, לחפשי ישלחנו תחת עינו, ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו תחת שינו". וכן שאר 24 ראשי אברים דינם כשן ועין.

וכל זה בעבד כנעני, אבל בעבד עברי או באמה עבריה, אם האדון סימא את עיניהם אין

הם יוצאים בכך לחפשי, אלא האדון משלם את דמי העין, והם יוצאים כעבור שש שנים [או כיוכל וסימנים]. רש"י.

611. להלן הגמרא מבארת שיש יתור בפסוק הזה ולפיכך רב חסדא דרש מכאן שהיא נקנית בקנין העבדים.

612. שנאמר [ירמיה לב יא]: "ואקח את ספר המקנה" והיינו, ירמיהו שקנה שדה מידי חנמאל

מלאכה, ומשתמש בו, העבד נקנה לו בכך. (613)

ואם כן, אימא, נדרוש את הכתוב כך:

"לא תצא [האמה] כצאת העבדים" — אבל נקנית היא בקנין עבדים!

ומאי ניהו, ומה הוא אותו קנין שהעבדים נקנים בו? — קנין חזקה!

ומתרצינן: לא יתכן ללמוד מהכתוב שהאמה נקנית בחזקה.

שהרי אמר קרא [ויקרא כה] בענין עבדים כנענים: "והתנחלתם אותם לבניכם אחריתכם".

המילה "אותם" מיותרת היא [שהרי כל הפרשה מדברת בעבדים כנעניים]. ובאה למעט, שדוקא "אותם" [את העבדים הכנעניים] קונים בחזקה, ולא עבד אחר [עברי או עבריה] נקנה בחזקה.

ומיד תמהינן: מנין לנו ש"אותם" ממעט שעבד עברי לא נקנה בחזקה?

ואימא, אמור שהפסוק בא למעט דבר אחר: "אותם" קונים בשטר, ולא עבד אחר [עברי או עבריה] נקנים בשטר!!

ומתרצינן: הכתיב, הרי כתוב "לא תצא [האמה] כצאת העבדים", ומשמע — אבל נקנית היא בקנין העבדים, דהיינו שטר.

ותמהינן: ומה ראית?! מדוע בחרת למעט שאין עברי נקנה בחזקה מהכתוב "אותם", ולרבות שטר מ"לא תצא כצאת העבדים"?

והרי אפשר לומר להיפך: נרבה חזקה מ"לא תצא כצאת העבדים", ונמעט שטר מ"אותם"!

ומתרצינן: מסתברא, שטר הוה ליה לרבווי. מסתבר יותר לרבות את השטר, שיקנה באמה עבריה, משום שמצאנו בשטר שכן מוציאה בבת ישראל, שהאשה מתגרשת מבעלה בשטר [בגט], ואילו חזקה אינה מוציאה בבת ישראל.

וכיון שכח השטר מרובה מכח החזקה, מסתבר יותר לרבות את השטר.

ומקשינן: אדרבה! חזקה הוה ליה לרבווי, מסתבר יותר לרבות חזקה, משום שמצאנו בחזקה, שכן קונה בנכסי הגר.

שאם מת גר ואין לו יורשים, נכסיו הם הפקר, והם נקנים בחזקה, ואי אפשר לקנותם בשטר, שהרי אין להם בעלים שיתנו את השטר!

ומתרצינן שני תירוצים:

א. אמנם מצאנו שבקנין קרקע חזקה קונה במקום ששטר אינו קונה, אבל באישות מיהא, לא אשכחן.

מכל מקום, בענין קנין אישות לא מצאנו שחזקה קונה כלל, וכח השטר עדיף, מפני

רש"י [להלן סוף ד"ה להכי אהני].

613. רש"י על פי הגמרא להלן כב ב.

לקח מידו את ספר המקנה. כלומר: המוכר כתב את השטר. ואותו שטר היה שטר מכירת הקרקע שהקרקע נקנתה בו, כמבואר לעיל [ט א]. על פי

שהוא מועיל בענין אישות. (614)

ב. **אי בעית אימא** תירוץ אחר:

מאחר שאנו מסופקים אם לרבות שטר או חזקה, **להכי אהני "אם אחרת"**. לענין זה מועיל הכתוב "אם אחרת יקח לו". שהקיש הכתוב את קנין האמה לקנין "אחרת", דהיינו לקידושי האשה, כשם שהאשה נקנית בשטר, כך האמה נקנית בשטר.

ואי אפשר ללמוד את שטר האמה מהפסוק "אם אחרת" בפני עצמו. שהרי שטר קידושין הבעל כותבו, ואילו שטר האמה, לדעת רב חסדא, האב כותבו.

אבל, מאחר שנאמר "לא תצא כצאת העבדים", אבל נקנית היא בקנין העבדים, ויש להסתפק אם הכתוב מרבה קנין שטר שהמוכר כותבו [כדרך שטר שבעבדים כנענים] (615) או קנין חזקה — לענין זה מועיל "אם אחרת" [הקישה הכתוב לאחרת], לגלות ש"לא תצא כצאת העבדים" מלמד שנקנית היא בשטר כעבדים.

וכל זה לדעת רב חסדא, הסובר ששטר אמה עבריה אב כותבו, והרי זה כעין שטר העבדים, שהמוכר כותבו.

אבל לדעת רב הונא, שטר אמה עבריה אדון כותבו. ולומדים זאת מ"אם אחרת יקח לו", הקישה הכתוב לאחרת [לאשה] — כשם שאשה נקנית בשטר, והבעל שהוא הקונה כותבו, כך אמה עבריה נקנית בשטר, והאדון שהוא הקונה כותבו.

ומקשינן על רב הונא:

ורב הונא, הלומד את שטר האמה משטר קידושי אשה, **האי "לא תצא כצאת העבדים" — מאי דריש ביה?** מה הוא דורש מהפסוק "לא תצא כצאת העבדים", שמשמע ממנו שנקנית היא בקנין העבדים?

ומתריצין: הכתוב לא בא ללמד שהאמה נקנית בקנין העבדים.

אלא **ההוא קרא, מבעי ליה**, הכתוב נצרך כדי ללמד שהאמה **אינה יוצאה בראשי אברים כעבד כנעני**, וכדלהלן:

עבד כנעני שרבו הפיל את עינו או את שינו, או אחד מעשרים וארבעה ראשי אבריו, הרי הוא יוצא לחרות. (616)

והיה עולה על דעתנו לומר, כשם שעבד

614. תוספות ר"ד כתב שנראה בעיניו שאין לגרוס את התירוץ הזה בגמרא. מפני שיש לתמוה על זה: מה בכך שלא מצאנו קנין חזקה באישות? והלא כאן מדובר בקנין האמה ולא בקנין אישות! [עיי' שם עוד]. אלא, יש לגרוס את התירוץ השני בגמרא בלבד.

אבל, הריטב"א גרס את התירוץ הזה, ונראה מדבריו שקנין אישות חשוב יותר מקנין קרקע, מפני ששטר עושה מעשה באישות בין לאיסור

בין להיתר [כלומר: שדיני איסור עריות והיתרן תלויים בו. איסור — על ידי קידושין. היתר — על ידי גט].

615. עבד כנעני הוקש לקרקע. [להלן כב ב]. ושטר מכירת קרקע המוכר כותבו כנ"ל הערה 612.

616. שמות כא כו-כז ורש"י שם.

כנעני יוצא בכך לחרות, כך גם אמה עבריה תצא בכך. (617)

לא תצא, אבל נקנית היא כקנין העבדים בשטר. (619)

לפיכך נאמר באמה עבריה: "לא תצא כצאת העבדים" בשן ועין. אלא, אם האדון הפיל את עינה או שיניה, הרי הוא משלם לה את דמיה. והיא ממשיכה לעבוד עד שישלמו שש שנים. וכן הדין בעבד עברי. (618)

שנינו במשנה: וקונה [העבד] את עצמו בשנים.

הגמרא מביאה את המקור לדבר:

דכתיב [שמות כא]: "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד, ובשביעית יצא לחפשי חנם".

שנינו במשנה: וקונה את עצמו ביוכל.

והגמרא מביאה את המקור לדבר:

דכתיב [ויקרא כה] בענין עבד עברי "עד שנת היוכל יעבד עמך".

שנינו במשנה: וקונה את עצמו בגרעון כסף.

והגמרא מביאה את המקור לדבר:

אמר הזקיה: דאמר קרא [שמות כא] בענין אמה העבריה: "אם רעה בעיני אדוניה אשר לו יעדה [אם אין האדון רוצה ליעד את האמה לו לאשה], והפדה".

ומשמע, שהאדון עצמו מסייע בפדיון האמה. וכיצד הוא מסייע בפדיונה?

ומאחר שאמרנו שהכתוב "לא תצא כצאת העבדים" בא ללמד שאין האמה יוצאת בראשי אברים, קשה על רב חסדא: מנין לנו שהכתוב בא ללמד שהיא נקנית כקנין העבדים?

ומבאר הגמרא —

ורב חסדא סובר: אם הכתוב לא בא ללמדנו אלא שאין האמה יוצאת בשן ועין, אם כן קשה: לכתוב קרא "לא תצא כעבדים", בלא המילה "כצאת"! מאי "כצאת העבדים"? מדוע הוסיף הכתוב ואמר "כצאת העבדים"?

אלא, שמע מינה תרתי, מכאן שהכתוב בא ללמדנו שתי דרשות:

א. "לא תצא כעבדים" בשן ועין.

ב. "כצאת העבדים" — תוספת המילה "כצאת" מלמדת, שדוקא כצאת העבדים היא

מדברים על עבד עברי, וכאן מדובר באמה העבריה].

618. מפני שהוקש לעבריה.

619. ולדעת רב הונא אין לדרוש מהמילה "כצאת" מאומה. [כנראה שלדעתו דרך הכתוב

617. קל וחומר מעבד כנעני: עבד כנעני אינו יוצא בשש וביובל ובגרעון כסף [ובסימנים] ובמיתת האדון, ובכל זאת הוא יוצא בראשי איברים, קל וחומר לאמה שיוצאת בשש וביובל ובגרעון כסף [ובסימנים] ובמיתת האדון. על אחת כמה וכמה שתצא בראשי אברים. [על פי תוספות להלן כ א. בשינוי קל, מפני שתוספות

מלמד הכתוב, **שמגרע פדיונה**, האדון מגרע מכסף פדיונה, **ויוצאה**.

[ויקרא כה] ודרשו חכמים שהמילה "ישיב" מרבה ששונה כסף דינו ככסף.

[כגון, אם נקנתה לו בששה מנים, ועבדה שלש שנים, ונשאר לה עוד שלש שנים לעבוד. אין האדון נוטל בפדיונה ששה מנים כפי שנקנתה לו, אלא שלשה מנים בלבד].

אלא האי שטר — היכי דמי, אבל השטר המוזכר בברייתא, באיזה שטר מדובר?

ועבד עברי הוקש לאמה עבריה. שנאמר "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה" [דברים טו].⁽⁶²⁰⁾

שהרי אפשר לבאר את דברי הברייתא בענין שטר, בשני אופנים:

תנא בברייתא בענין עבד עברי: וקונה את עצמו בכסף ובשעה כסף ובשטר.

[א] שטר התחייבות — שהעבד מתחייב בשטר לשלם לאדונו את דמיו, ויוצא בכך לחרות, כאילו שילם לו כסף.

והגמרא מבארת את דברי הברייתא:

[ב] שטר שחרור — שהאדון כותב לעבד בשטר "הרי אתה בן חורין".

והוינן בה: **בשלמא**, מוכן שהעבד קונה את עצמו **בכסף, דכתיב** [ויקרא כה] בענין עבד עברי: **"מכסף מקנתו"**.

ודנה הגמרא: **אילימא**, אם נאמר שהברייתא דברה בשטר התחייבות, **דכתב ליה שטרא אדמיה**, שהעבד כותב לאדונו שטר התחייבות לשלם לו דמיו.⁽⁶²¹⁾

וכן מוכן שהעבד קונה את עצמו **בשעה כסף נמי**, שהרי **"ישיב גאולתו" אמר רחמנא**

אי אפשר לומר כך, כי אם כן קשה: מדוע

לדבר כן ואין מילה זו מיותרת].

[אבל דעת הרמב"ן שלמסקנת הגמרא הכל מודים שדורשים "שכיר" "שכיר" לגזרה שוה כדלעיל הערה 609].

620. הגמרא לעיל [יד ב] לומדת מפסוק זה שעבד עברי הוקש לאמה עבריה.

אך הפסוק הזה מדבר בעבד שמכרוהו בית דין [כמבואר לעיל שם] ולא במוכר עצמו, ואם כן קשה: מנין שמוכר עצמו נקנה בשטר? ויש לומר: דין מוכר עצמו נלמד ממכרוהו בית דין בגזרה שוה "שכיר" "שכיר" כמבואר בגמרא שם. ולדעת מאן דאמר שאין לדרוש "שכיר" "שכיר" לומדים זאת מ"וכי תשיג". ו' מוסיף על ענין הראשון וכו' [כדלעיל שם] ושטר מוכר עצמו לישראל נלמד משטר מוכר עצמו לגוי [שהוא נקנה משטר מפני שהוקש לקרקע כדלהלן כב ב]. ריטב"א.

621. הגמרא הבינה עתה שהברייתא באה לבאר את קנין כסף שהוזכר במשנתנו שהוא נעשה בין על ידי כסף ובין על ידי שוה כסף ובין על ידי שטר. על פי תוספות רי"ד. [כנראה שהגמרא הבינה כך מפני שהוזכר בברייתא שוה כסף. שזה בודאי קונה מדין קנין כסף ואינו קנין בפני עצמו, ואם כן יש לפרש אף את השטר המוזכר כאן שאף הוא קונה מדין קנין כסף ואינו קנין בפני עצמו. ולפיכך הגמרא הבינה שמדובר כאן בשטר התחייבות שעומד במקום כסף].

שנינו בברייתא "בכסף ובשוה כסף ובשטר" והרי השטר הזה היינו קנין כסף, ולא קנין שטר! (622)

אלא בהכרח, שהברייתא דברה בשטר שיחרור.

אבל עדיין יש להקשות קושיא:

כי הגמרא מניחה שאין גופו של עבד עברי קנוי לרבו כמו ששור וחמור קנויים לבעליו. אלא העבד רק משועבד לרבו לעבוד אותו שש שנים, והרי זה כאדם החייב לחברו חיוב ממון.

ולפיכך קשה: שטר — למה לי?

מדוע האדון צריך לכתוב את השחרור בשטר?

הרי כשם שאדם המוחל לחברו על חובו, אינו צריך לכתוב את מחילתו בשטר, כך רבו

של העבד יחול למחול לא גם בלי שטר על חובו הממוני כלפיו, ולימא ליה באפי תרי: זיל! יאמר האדון לעבד בפני שני עדים "לך". אין לי שום תביעת זכות כלפיך. (623)

וממילא הוא יוצא לחרות.

אי נמי, יאמר לו באפי בי דינא: זיל!

או שיאמר לו בפני בית דין: "לך", והרי זה כמחילת חובו, והעבד נפטר מידי שעבודו! (624)

אמר רבא תירוץ: זאת אומרת, יש ללמוד מדברי הברייתא הזאת, שעבד עברי גופו קנוי לרבו עד שיגיע זמן יציאתו לחרות.

והרי הוא כממון האדון, ואינו ברשות עצמו. ולכן אין האדון יכול "למחול" לו, אלא צריך "לשחררו", כדי להפקיע את הקנין שיש לו בו. (625)

622. ושטר כזה קונה מדעת האדון אבל לא בעל כרחו. רשב"א. ר"ן. ריטב"א. ועיין תוספות ר"ד. וכתב הרשב"א: למסקנת הגמרא שעבד עברי גופו קנוי. צריך שיתן לאדון כסף ממש, ושטר אינו מועיל לעשות קנין. והגמרא כאן שאומרת ששטר התחייבות מועיל מדין קנין כסף זהו רק לפי ההוה אמינא שעבד עברי אין גופו קנוי, ודי בכך שהאדון ימחול לעבד על חובו, ואם נתרצה לקבל את השטר במקום חובו די בכך. [ועיין הערת המהדיר על הרשב"א, והערת המהדיר על הריטב"א מס' 512].

623. רש"י. ותוספות פירשו שכוונת המקשה להקשות שאת אותו נוסח שכתוב בגט האדון יכול לומר אותו בעצמו לעבד בפיו! ומדוע צריך לכתוב זאת בשטר? [ועיין שם].

624. מחילה אינה צריכה עדים. והטעם לכך שהגמרא אמרה שיאמר "לך" בפני שנים היינו מפני שעל ידי כך כוחם של העדים הוא ככח השטר שלא יוכל להכחיש את המחילה מפני שיש עדים בדבר. [ר"ן].

625. מלשון רש"י משמע שבהוה אמינא הגמרא הבינה שהעבד חייב לאדונו חוב ממון. ועליו לעבוד לו את ימי עבודתו או לשלם לו ממון [גרעון כסף]. אבל אין לאדון שום קנין בגופו של העבד. ולמסקנת הגמרא יש לאדון קנין ממוני בגופו של העבד, ולפיכך אין שייכת כאן מחילה. [מפני שמחילה היינו הפקעת חוב, כלומר: ממון הלוח היה שייך לו גם לפני המחילה, אלא שהיה חייב לפרוע למלוהו את חובו, וממונו השתעבד לכך. ועל חוב זה מועילה מחילה. אבל מחילה אינה יכולה להקנות

ולפיכך, הרב [האדון] שמחל לעבד על כסף גרעונו [פדיונו], ורצה לשחררו בכך – אין כסף גרעונו מחול. (626) ובירו של הרב לחזור ולהשתעבד בו, כל זמן שלא שחררו בשחרור האמור בתורה. אבל אם האדון כתב לעבדו לשון שחרור

”הרי אתה בן חורין” בשטר, ומסרו לו, עבד עברי משתחרר בכך. (627) מפני שמצאנו שעבד כנעני משתחרר בשטר, (628) אף על פי שהוא קנוי לאדון קנין עולם, וקנינו אלים יותר מקנין עבד עברי. ולכן, כל שכן שעבד עברי משתחרר בשטר. (629) (630)

את ממונו של ראובן לשמעון. ומאחר שגופו של העבד שייך לאדון אין האדון יכול ”למחול” לעבד.

אך הראשונים הקשו: הרי מציאת עבד עברי שייכת לעצמו [בבא מציעא יב ב] וכן מצאנו בעוד דינים שגופו של העבד של עצמו! ונאמרו כמה פירושים בראשונים:

[א] העבד אמנם אינו קנוי לגמרי לאדון. אבל גופו קנוי לענין מעשה ידיו [כעין קניית דקל לפירותיו]. [מאירי. שיטה לא נודע למי].

[ב] גופו של העבד הוא כמשכון שביד האדון עבור החוב. ומחילה אינה מועילה בחוב על המשכון. [תוספות ר”י הזקן].

[ג] מחילה אכן מועילה לענין זכות הממון שיש לאדון בעבד, ואין העבד חייב לעבוד לרבו, אבל המחילה לא מפקיעה את קנין האיסור שיש לאדון בעבד, שהעבד מותר בשפחה כנענית כל זמן שלא ניתן לו שטר. [ריטב”א בהסבר דעת הרמב”ן. ומדברי רש”י ד”ה גופו מוכח שלא כפירוש זה. ועיין מהרי”ט ואחרונים].

[ד] יש לאדון קנין בגופו של העבד לענין שבידו לתת לו שפחה כנענית ותלד ממנו בנים, ואותם בנים יהיו שייכים לאדון. [והם עבדים כנענים שגופם קנוי לו לגמרי], ולפיכך אף מחילה במעשה ידיו אינה מועילה. [ר”ן].

ועיין ראשונים ואחרונים, וספר בירווי השיטות. וספר בית לחם יהודה.

626. כך פירש תוספות ר”י הזקן. אבל המאירי פירש ש”גרעונו” היינו מה שנגרע מהשלמת עבודתו, [כלומר: העבדות שמוטלת על העבד

שעדיין לא השלימה]. [ולפי זה יש ליישב את פירוש ג בהערה הקודמת שתמה עליו המהרי”ט מדברי הגמרא כאן וכן יש ליישב את תמיהות אילת השחר עיין שם].

627. גופו [של העבד] קנוי עד שיגיעו ימי חיפוש, ולפיכך הרב שמחל על גרעונו אינו מחול, וצריך שחרור. דלא שייך בו מחילת ממון אלא לשון שחרור. לשון רש”י.

ומשמע מדברי רש”י ששטר שחרור העבד אינו שטר קנין שהאדון מקנה לעבד את עצמו, אלא הרי זה שטר שחרור, כלומר: הפקעת השעבוד. ובכל זאת אין זה דומה למחילה, שמחילה היא הפקעת שעבוד, ואילו שחרור הוא הפקעת קנין הגוף שבעבד. [ועיין תוספות ד”ה לימא].

628. בענין שפחה כנענית נאמר [ויקרא יט כ]: ”או חופשה לא ניתן לה”. ובענין גירושי אשה נאמר [דברים כד]: ”וכתב לה” ספר כריתות”. ולמדים את דין עבד ושפחה כנעניים מדין אשה בגזרה שוה ”לה” ”לה” [רש”י, על פי גיטין לט ב].

629. רש”י. והקשו האחרונים: מדוע רש”י למד זאת מסברא? הרי יש ללמוד זאת ממה שנאמר [שמות כא ו]: ”אם אחרת יקח לו”. הכתוב הקיש את האמה לאחרת [לאשה] כדלעיל בגמרא, ועבד עברי הוקש לאמה עבריה [כדלעיל יד ב]! עיין ספר המקנה ואחרונים.

630. הטעם שבמשנתנו לא שנינו שקונה את עצמו בשטר. מפני שבמשנה לא נשנו אלא

שנינו במשנה: **יתירה עליו** [על עבד עברי] **אמה העבריה**, שמלבד זה שקונה את עצמה בשנים וביובל ובגרעון כסף, הרי היא קונה את עצמה גם בסימנים.

הגמרא מביאה בשם ריש לקיש שיש קנין נוסף שהאמה קונה בו את עצמה. ולהלן הגמרא תבאר מדוע לא שנינו זאת במשנתנו.

אמר ריש לקיש: אמה העבריה קונה את עצמה במיתת אב מרשות אדון, כאשר אבי האמה מת, הרי היא יוצאת בכך מרשות האדון.

ודבר זה נלמד מקל וחומר, מכך שאמה יוצאת בסימנים –

ומה, כמו סימנין שאין מוציאים את הבת מרשות אב, בכל זאת הם מוציאים את האמה מרשות אדון.

ומוכח מכאן, שקל יותר להוציא את האמה מרשות האדון, מאשר להוציא את הבת מרשות אביה.

מיתה של האב, שמוציאה מרשות האב, (630*) האם אינו דין לומר שמוציאה מרשות אדון?!

שהרי יותר קל להוציא את האמה מרשות האדון, מאשר להוציא את הבת מרשות אביה! (631)

מתיב רב הושעיא סתירה לדברי ריש לקיש ממשנתנו:

שנינו במשנה: **יתירה עליו אמה העבריה על עבד עברי, שקונה את עצמה בסימנין.**

ואם איתא, ואם אכן אמה העבריה נקנית

היציאות שבעל כרחו של האדון, אבל יציאת שטר אינה יכולה להיעשות אלא מדעת האדון. [תוספות].

630*. שנאמר בענין עבדים כנענים [ויקרא כה מו]: "והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם". וגו'. המילה "אותם" מדגישה שרק אותם אתם מנחילים לבניכם. ולא את הזכות שיש לכם בבנותיכם אתם מורשים לבניכם. מכאן שאדם שמת אינו מוריש לבנו את הזכויות שיש לו בבתו. [רש"י על פי הגמרא בכתובות מג א].

631. הקל וחומר הוא מרשות האב שהיא חמורה וקשה להוציא את הבת ממנה, לרשות האדון שהיא קלה בכך שקל להוציא את האמה ממנה. [כן נראה שהבינו תוספות להלן בעמוד ב ד"ה מה לסימנין, וכן משמע מתוספות הרא"ש, ומהרמב"ן והריטב"א שם בדעת תוספות. אבל

עיין ברמב"ן ובריטב"א שם]. וכתבו אחרונים שעיקר הקל וחומר הוא מסברא, כלומר: מאחר שאין לאב זכויות על בתו אלא עד שימות. ואילו אחרי מותו אין הבנים יורשים את זכויותיו, אם כן, מובן שאינו יכול למכרה יותר ממה שיש לו עצמו זכות בה. ולפיכך אינה מכורה אלא עד מותו. ומיתת האב מוציאה אותה מרשות האדון. [כך מוכח מדברי פורת יוסף להלן בעמוד ב ד"ה תיובתא, וכן מבואר בפני יהושע דלהלן].

והקל וחומר מתפרש כך: מאחר שלענין סימנים למרות שאינה יוצאת מרשות האב בכל זאת אין לאב כח למכרה אלא עד שתביא סימנים. אם כן, קל וחומר למיתת האב, שלו עצמו אין זכות בבתו לאחר מותו. ואם כן בודאי שלא יוכל למכור את בתו ליותר מזה, והרי היא יוצאת במיתתו מרשות האדון [פני יהושע].

במיתת אביה, נתני נמי היה ראוי לשנות במשנתנו גם את מיתת האב!

ומתריצין: התנא ששנה את משנתנו, תנא ושייר.

כלומר, שנה מקצת מן הקניינים שהאמה קונה בהם את עצמה, ושייר מקצת מן הקניינים, ולא שנאם.

ומקשינן: אמנם דרך התנא לפעמים לשנות רק חלק מן הקניינים ולא את כולם. אבל אין דרכו לשנות את כל הקניינים מלבד קנין אחד בלבד.⁽⁶³²⁾

ומאחר שאמרנו שהתנא שייר את מיתת האב, הרי אנו מוכרחים לומר שהוא שייר גם קנין אחר [שהרי אין דרכו של התנא לשייר דבר אחד]. וקשה: מאי שייר, דהאי שייר! ?

איזה קנין נוסף התנא שייר, שנוכל לומר שהוא שייר אף את מיתת האב?

ומתריצין: התנא שייר את מיתת האדון, שאף בו האמה יוצאת.⁽⁶³³⁾ ולפיכך יש לומר שהתנא שייר אף את מיתת האב.

ודוחה הגמרא: אי, אם אכן התנא שייר את מיתת האב משום ששייר גם את מיתת האדון, אם כן קשה: הרי מיתת האדון –

לאו שיורא הוא. אין זה בגדר שיור, שהרי יש סיבה לכך שהתנא לא יכל לשנות זאת במשנתנו –

דכיון דאיכא נמי באיש, כיון שגם באיש [בעבד] יש אופן שהוא יוצא במיתת האדון [כדלהלן], לפיכך, לא קתני, התנא לא שנה זאת בענין אמה, שהרי שנינו "יתירה עליו [על העבד] אמה העבריה". ואי אפשר לשנות את מיתת האדון, שהרי מיתתו של האדון מוציאה אף בעבד, ואין בזה יתרון באמה על פני עבד.

ובאיזה אופן מיתת האדון מוציאה בעבד?

אם העבד נרצע, ואחר כך מת אדונו, הרי הוא יוצא במיתתו לחרות, כפי שנינו במשנתנו [לעיל יד ב]: הנרצע קונה את עצמו במיתת האדון.⁽⁶³⁴⁾

ואלא, מאחר שהתנא לא יכל לשנות "יתירה עליו אמה שקונה את עצמה במיתת האדון", ואין זה בגדר שיור, חוזרת הקושיא:

נתני, ראוי לתנא לשנות במשנתנו אף את מיתת האב, ומדוע לא שנאה?

ומתריצין: רק דבר שיש לו קצבה, קתני. התנא שנה במשנתנו יציאות שיש בהם קצבה, כגון:

632. ריטב"א בשם תוספות, והוסיף: כאשר התנא משייר דבר אחד בלבד, ראייה היא שאינו שיור אלא שהתנא אינו סובר את הדבר.
633. שכן שנינו בכרייתא להלן [יו ב]: אמה עבריה אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת [אם מת האדון]. ועיין שם טעם הדבר.
634. על פי רש"י. ודוקא נרצע יוצא במיתת האדון. אבל שאר עבדים עבריים שמתו אדוניהם עובדים את הבן. אבל לא את שאר היורשים, כדלהלן יז ב.
ועיין פירוש אחר בתוס' הרא"ש, רשב"א, וריטב"א. ועיין מהרש"א ומאירי.

[א] גרעון כסף — שהוא סכום קצוב, על פי הכסף שנקנה בו. (635)

[ב] שש שנים — זמן קצוב.

[ג] יובל — גם הוא בא לזמן קצוב.

אבל דבר שאין לו קצבה לא קתני, [לא שנינו במשנה], ולפיכך לא שנינו במשנתנו את מיתת האב, לפי שאין בה קצבת זמן ידוע.

והגמרא מקשה על תירוץ זה:

והא הבאת סימנין של נערות, שהאמה יוצאת בהבאתם, דאין להם קצבה, שהרי יש נערה שממחרת להביא סימנים, ויש שמאחרת, ובכל זאת קתני שנינו יציאה זאת במשנתנו!

ומוכח מכאן, שהתנא שונה אפילו יציאות שהן דבר שאין לו קצבה, וחוזרת השאלה, מדוע הוא לא שנה את יציאתה במיתת אביה?!

אמר רב ספרא תירוץ: אמנם סימנים אין להם קצבה למעלה, כלומר, מעל גיל שתים עשר שנים אין קצבה לסימני נערות, אלא אימתי שתביא שתי שערות היא נעשית גדולה, ויוצאת בכך, (636) אבל יש להם לסימנים קצבה למטה, לפני גיל שתים טז-ב עשרה, שאם הביאה אז סימנים, אינן סימני נערות.

וכיון שהיציאה בסימנים היא בדבר שיש בו קיצבה "למטה", שודאי לא תצא לפני גיל שתים עשרה שנים, שנה אותה התנא. (637)

ומנין שנאמרה לסימנים קצבה מלמטה?

דתניא, לפי ששנינו בברייתא בענין קטן, מאימתי הבאת שתי שערות מהווה סימן לכך שהוא הגדיל:

קטן בן תשע שנים, בתוך השנה התשיעית לחייו, (638) שהביא שתי שערות, הכל מודים ששערות אלו הן כתוצאה משומא, (639) ואינן

635. כך משמע מרש"י.

636. רש"י כתב "לאחר י"ג שנים". והרש"ש כתב שנראה שצריך לומר י"ב שנים. [וטעמו: מפני שלהלכה בת שהביאה סימנים נעשית גדולה מגיל י"ב שנים]. אך באמת נחלקו בזה תנאים במסכת נדה מה ב עיין שם.

637. פירשנו על פי דברי חכמים להלן בעמוד ב'. וכפי שנפסקה ההלכה.

אבל, רש"י להלן [בעמ' ב' ד"ה שומא] כתב שיש להם קצבה מלמעלה מפני שקטנה המביאה סימנים בפחות מתשע שנים אינם סימנים. ולעיל בענין קצבה מלמעלה, רש"י נקט יותר מי"ג שנים. [וראה הערה קודמת].

ונראה שרש"י רצה לפרש את הגמרא לדברי

הכל, ולפיכך בענין קצבה מלמטה פירש בפחות מתשע שלדברי הכל אין אלו סימנים. [אבל ביותר מתשע ועודם בו יש אומרים שהם סימנים כדלהלן בעמוד ב]. ולענין קצבה מלמעלה פירש למעלה מי"ג שנים, שלדברי הכל אם הביאה סימנים באותו הזמן אינם שומא. אבל פחות מבת י"ג יש אומרים שהם שומא. [עיין נדה מה ב].

638. בלשון המשנה בן תשע שנים היינו בתוך השנה התשיעית לפני שחל יום הולדתו התשיעי. וביום הולדתו התשיעי הוא נקרא בן תשע שנים ויום אחד. כלומר: שכבר עברו תשע שנותיו הראשונות ונכנס יום אחד בתוך השנה העשירית.

639. יבלת. ודרכה להצמיח שיער [על פי רש"י